ओखलढुङ्गा जिल्ला मोलुङ् गाउँपालिका -२ दमाई जातिको सामाजिक, आर्थिक अवस्थाका एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेष्टरको समाजशास्त्र विषयको आशिंक आवश्यकता शोधपत्र लेखन (**So** ५९३) को परिपुर्तिको निमित प्रस्तुत शोधपत्र

शोधकर्ता
राधा देवकोटा
त्रि.बि दर्ता नं. ६-१-२२-३३२-२००२
परिक्षा रोल नं. : ०००२२१
रोल नं. : ३

सन् २०२१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

सिफारिस पत्र

त्रि.वि.वि. समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि मेरो निर्देशन तथा सुपरीवेक्षणमा राधा देवकोटाले **'ओखलढुङ्गा जिल्ला मोलुङ् गाउँपालिका -२ दमाई जातिको सामाजिक, आर्थिक अवस्थाका एक अध्ययन'** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

श्री राम के.सी.

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

नेपाल

कृतज्ञता ज्ञापन

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सर्वप्रथम अत्यन्त गहन एवम् समाजको जल्दोबल्दो समस्याको रूपमा रहेको दमाई जातिको अध्ययन गर्ने अवसर दिएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी सुझाव, सल्लाह दिनुहुने समाजशास्त्र विभागका प्रमुख प्रा. डा. युवराज लुईटेलप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक मार्गनिर्देशन, सुझाव सल्लाह दिनुहुने आदरणीय गुरू राम के.सी. ज्यू साथै बाह्य परीक्षक गुरु प्रकाश राईको योगदान अतुलनीय छ ।

शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा अमूल्य सल्लाह र सुझावहरूका साथै सही मार्ग निर्देशन गर्ने श्रद्धेय गुरुज्यूहरु टिकाराम गौतम, मधुसुधन सुवेदी, प्रेम चलाउने, युवराज लुईटेल, सुरेन्द्र मिश्र, बलराम आर्चय, सुदिप नकर्मी लगाएत सम्पूर्ण गुरुवर्गप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न अध्ययन सामग्री उपलब्ध गराउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, समाजशास्त्र विभागका कर्मचारीहरूप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । यसै गरी यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने मोलुङ् गाउँपालिका कार्यालयका कर्मचारी साथै वार्ड नं. २ का वाडासचिव श्री दीप कुमार घिमिरे तथा कार्यालय सहायक श्री पारसमणी दाहाललाई पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै ओखलढुङ्गा जिल्ला तथ्याङ्क विभागका कर्मचारीहरु प्रति पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी श्री बरुणोश्वर मा.वि. कि शिक्षिका श्री चेतकुमारी लुईटेल र कार्यालय सहायक श्री धनपति दाहालले यस विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको तथ्याङ्क उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नु भएकोमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यसै गरी बरुण इङ्लिस् बोडिङ् स्कूलका शिक्षक शिक्षिकाहरुलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नु भएकोमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै मलाई यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा उत्तरदाताको रुपमा रहेर अन्तवार्ता दिनुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरुमा र जानकार व्यक्तिको रुपमा दमाई जातिको बारेमा बताईदिनुहुने व्यक्तित्वहरुमा पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै यो शोधपत्र सम्पन्न गर्नका लागि उत्प्रेरणा दिने आवश्यक सल्लाह, सुझावका साथ सहयोग गनुहुने सम्पूर्ण मित्र तथा शुभचिन्तकहरुमा पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधकार्य कम्प्यूटर टाइपिङ् गर्दा भाषागत र वर्णविन्यासगत शुद्धाशुद्धीमा सहयोग गर्नुहुने मेरा पति श्री प्रकाश लुईटेल प्रति पनि हृदयदेखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र प्रिन्ट गरेर बाईन्डिङ समेत गरी अन्तिम रुप दिनुहुने डिजिटल प्रिन्ट नेपालका सहदेव महर्जनलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मितिः २०७७ फाल्गुन राधा देवकोटा

विषयसूची

परिच्छेद - एक
परिचय

	पृष्ठ संङ्ख्या
१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२. समस्याको कथन	४
१.३. अध्ययनको उद्धेश्य	८
१.४ अध्ययनको महत्व	८
१.५. अध्ययनको संगठनात्मक स्वरुप	९

परिच्छेद - दुई
पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन

२.१. जातजातीको उत्पति	१०
२.२. दमाई जातिको उत्पति र आगमन	१६
२.३. जाति प्रथा उन्मुलन सम्बन्धी नीति नियमहरु	१७
२.४. सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सरकारी प्रयास	१९
२.५. दलित आन्दोलन र सामाजिक समावेशीकरण	२०

परिच्छेद - तीन
अनुसन्धान विधि

३.१. अध्ययन क्षेत्रको छनौट र यसको औचित्य	२३
३.२. अध्ययन (अनुसन्धान) को ढाँचा	२३
३.३. तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोतहरु	२३
३.४. समग्रता र नमुना छनौट विधि	२४
३.५. तथ्याङ्क संकलनका विधिहरु	२४
३.५.१. अन्तर्वार्ता	२४
३.५.२. अवलोकन	२५
३.५.३. प्रमुख जानकार व्यक्तिसँगको अन्तर्वार्ता	२५
३.६. तथ्याङ्कको विश्लेण र प्रस्तुतीकरण	२५
३.७. अध्ययनको सीमा	२५

परिच्छेद - चार

दमाई जातिको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था

४.१. सामाजिक अवस्था २७

४.१.१. जनसंङ्ख्या २७

४.१.२. शिक्षा २८

४.१.३. पारिवारिक प्रकारको विवरण ३३

४.१.४. जातजाती तथा थर ३४

४.१.५. विवाह ३६

४.१.६. स्वास्थ्य स्थिति ३९

४.१.६.१. जन्मदर ४०

४.१.६.२. पौष्टिक आहार, अस्पताल र औषधी उपचार ४१

४.१.७. दमाई महिलाहरुको सामाजिक स्थिति ४२

४.१.८. दमाई जातिको अन्य जातिसँगको सम्बन्ध ४४

४.२. आर्थिक अवस्था ४९

४.२.१. कृषि ५०

४.२.२. पेसा ५१

४.२.३. आम्दानी ५२

४.२.४. भू-स्वामित्व ५४

४.२.५. खेतीपाती ५५

४.२.६. पशुपालन ५६

४.२.७. पेसागत आम्दानीको व्यवहारं ५८

४.२.८. सम्पतिमा अधिकार ६०

४.२.९. दमाई महिलाहरुको आर्थिक अवस्था तथा पेवा ६०

४.२.१०. दमाई जातिको जीविकोपार्जन ६१

४.३. दमाई जातिमा आएको परिवर्तन ६२

परिच्छेद - पाँच

सारांश र निष्कर्ष

५.१. सारांश ६७

५.२. निष्कर्ष ७२

सन्दर्भ सामाग्री

अन्तरवार्ता अनुसूची

तालिका सूची

पृष्ठ संख्या

तालिका नं. १ : मोलुङ् गाउँपालिकामा सम्मिलित गा.वि.स. हरुको २०६८ सालको जनगणना अनुसारको तथ्याङ्क २८

तालिका नं. २ : शैक्षिकशत्र २०७६ मा श्री बरुणेश्वर मा.वि. मा अध्ययनरत छात्र छात्राको विवरण २९

तालिका नं. ३ : शैक्षिकशत्र २०७६ मा श्री बरुण इङ्लिस बोडिङ्मा अध्ययनरत छात्र छात्राको विवरण ३०

तालिका नं. ४ : उत्तरदाताको घरपरिवारको आधारमा शैक्षिक स्थिति ३२

तालिका नं. ५ : उत्तरदाताको पारिवारिक प्रकारको विवरण ३४

तालिका नं. ६ : उत्तरदाताका आधारमा धामी-झाक्रि नभए डाक्टरकहाँ जाने र सिँधै डाक्टरकहाँ जाने परिवार ४२

तालिका नं. ७ : दमाई जातिले अपनाईने विभिन्न पेसाहरु ५१

तालिका नं. ८ : दमाई जातिको पेसागत आम्दानीको विवरण ५३

तालिका नं. ९ : दमाई जातिको भू-स्वामित्वको विवरण ५४

तालिका नं. १० : दमाई परिवारले पालेका पशुहरुको विवरण ५७

तालिका नं. ११ : पेसागत आम्दानीबाट हुने पारिवारिक जीविकोपार्जनको विवरण ५९

तालिका नं. १२ : परम्परागत पेसा गर्ने र नगर्ने उत्तरदाताहरु ६४